

Analysis of the Principle of "Inopposability of Exceptions Against Third Parties" in the Law of Compulsory Insurance of the Accidents Caused by Vehicles

Saeed Mohseni¹, Seyed Hossein Tahami², Mahsa Robati³

Received: 2020/19/12

Accepted: 2021/02/05

Abstract

Objective: This study seeks to study the examples of "inopposability of exceptions against third parties" in the Third Party Insurance Law adopted in 2016, by comparative study with French law, to analysis the "principle of inopposability of exceptions in third party insurance" in Iranian law with inductive method and to achieve an extractive principle that can be applied with a combination of conditions in cases of doubt.

Methodology: The present study is a comparative study between Iranian law and French law regarding to the third party insurance, which has been compiled using the library method and referring to legal texts and doctrine in an analytical-descriptive method.

Findings: Considering the contractual nature of the relationship between the insurer and the insured, in principle, the insurer's liability to the injured party should be analyzed within the limits of the insurance contract and the insuring party's liability, in such a way that the insurer can rely on the exceptions related to the contract to relieve its liability. While in the Compulsory insurance law for damages to third parties due to accidents caused by vehicles approved in 2016, there are several examples that despite the contractual exceptions, the insurer is responsible for compensating third parties. In fact, the insurer's contractual exceptions cannot be opposable against third parties, and the insurer remains liable.

Conclusion: The rule of inopposability of exceptions in compulsory third party insurance, which is now seen in other countries inspired by French law, is also introduced in Iranian law by induction in the third party insurance law approved in 2016, and can be used in doubts.

Keywords: Compulsory Insurance Law, Vehicle Accidents, Third Parties, Inopposability of Exceptions

JEL Classification: G22, K49, K12

1. Associate Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. s-mohseni@um.ac.ir.

2. Ph.D Student in Private Law, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University, Mashhad, Iran. tahami@mail.um.ac.ir.

3. Ph.D Student in Private Law, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Tehran University, Tehran, Iran. mahsa.robati@ut.ac.ir.

واکاوی اصل «استنادپذیری ایرادات در برابر اشخاص ثالث» در قانون بیمه اجباری حوادث ناشی از وسایل نقلیه

سعید محسنی^۱، سید حسین تهامی^۲، مهسا رباطی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۳

چکیده

هدف: این پژوهش با بررسی مصادیق «استنادپذیری ایرادات در برابر اشخاص ثالث» در قانون بیمه شخص ثالث مصوب ۱۳۹۵، ضمن مطالعه تطبیقی با حقوق فرانسه، به واکاوی «اصل استنادپذیری ایرادات در بیمه شخص ثالث» در حقوق ایران پرداخته تا به قاعده‌ای اصطیادی دست یابد که با جمع شرایط در موارد تردید به‌کار گرفته شود.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای و مراجعه به متون قانونی و روش تحلیلی-توصیفی به مطالعه تطبیقی حقوق ایران و حقوق فرانسه در خصوص بیمه شخص ثالث پرداخته است.

یافته‌ها: با توجه به ماهیت قراردادی رابطه بیمه‌گر و بیمه‌گذار، اصولاً مسئولیت بیمه‌گر در برابر زیان‌دیده باید در حدود قرارداد بیمه و مسئولیت بیمه‌گذار تحلیل شود. به‌گونه‌ای که بیمه‌گر بتواند برای رفع مسئولیت خود به ایرادات مربوط به قرارداد استناد نماید. در حالی که در قانون بیمه اجباری، خسارات وارده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵، مصادیق متعددی یافت می‌شود که به‌رغم وجود ایرادات قراردادی، بیمه‌گر مسئول جبران خسارت اشخاص ثالث دانسته شده است. در واقع ایرادات قراردادی بیمه‌گر با بیمه‌گذار در برابر اشخاص ثالث قابل استناد نیست و بیمه‌گر همچنان مسئولیت دارد.

نتیجه‌گیری: قاعده استنادپذیری ایرادات در بیمه اجباری اشخاص ثالث که با الهام از حقوق فرانسه در دیگر کشورها دیده می‌شود، با استقراء در قانون بیمه شخص ثالث مصوب ۱۳۹۵ در حقوق ایران نیز اصطیاد می‌گردد و در موارد تردید می‌تواند به‌کار گرفته شود.

واژگان کلیدی: قانون بیمه اجباری، حوادث وسایل نقلیه، اشخاص ثالث، استنادپذیری ایرادات طبقه‌بندی موضوعی: G22, K49, K12.

۱. دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

s-mohseni@um.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

tahami@mail.um.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایران.

mahsa.robati@ut.ac.ir

مقدمه

رابطه بیمه‌گر و بیمه‌گذار ماهیت قراردادی دارد که به موجب آن مسئولیت بیمه‌گذار در برابر زیان‌دیده تحت پوشش بیمه‌گر قرار می‌گیرد. بنابراین اصولاً مسئولیت بیمه‌گر در برابر زیان‌دیده را باید در حدود قرارداد بیمه و تابعی از مسئولیت بیمه‌گذار دانست، به‌گونه‌ای که وی بتواند برای رفع مسئولیت خود به ایرادات مربوط به قرارداد یا ایرادات مسئولیت بیمه‌گذار استناد نماید. بطلان، عدم‌نفوذ یا فسخ قرارداد، حدود و سقف تعهدات قراردادی، تخلف طرف مقابل، وجود قوه قاهره یا تقصیر زیان‌دیده یا شخص ثالث از این قبیل ایرادات است. با این‌همه، در قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵^۱، مصادیق متعددی وجود دارد که به‌رغم ایرادات یادشده، بیمه‌گر مسئول جبران خسارت اشخاص ثالث و ایرادات یادشده غیرقابل استناد دانسته شده است.

در حقیقت هدف جبران خسارت در بیمه شخص ثالث، مرزهای قواعد عمومی قراردادهای را درنوردیده و با مسئولیت‌انگاری حداکثری، به تضمین حق زیان‌دیده دست یافته تا آنجا که اصولاً در برابر زیان‌دیده، ایرادات را برنمی‌تابد^۲. توضیح این‌که از سویی مسئولیت بیمه‌گر دیگر به‌تبع مسئولیت دارنده وسیله نقلیه نیست بلکه کافی است وسیله نقلیه در وقوع حادثه و ایراد خسارت نقش داشته باشد (فراهانی و اسفندیارپور، ۱۳۹۶ و ملائکه‌پور شوشتری، ۱۳۹۳). در واقع قانون‌گذار در مصادیق متعدد، به‌رغم عدم مسئولیت دارنده و حتی گاه عدم انتساب خسارت به وسیله نقلیه (مانند فرض قوه قاهره)، بیمه‌گر را مکلف به جبران خسارت دانسته است. از سوی دیگر مسئولیت بیمه‌گر صرفاً محدود به قرارداد بیمه نمی‌باشد. بلکه گاه از قواعد عمومی قراردادهای فاصله گرفته، از مسئولیت قراردادی فراتر رفته است. این مسئولیت بر مبنای تضمین حق زیان‌دیده و حمایت حداکثری از وی توجیه می‌گردد (ملائکه‌پور شوشتری، ۱۳۹۳).

۱. به جهت رعایت اختصار، از این پس از این قانون با عبارت «قانون بیمه شخص ثالث» یاد می‌شود.

۲. البته قانون‌گذار در عین آن که امکان استناد به ایرادات در برابر زیان‌دیده را از بیمه‌گر سلب نموده، معمولاً با برقراری حق بازافت برای بیمه‌گر حقوق وی را نیز محفوظ داشته است.

در حقوق فرانسه، مبنای استنادپذیری ایرادات در بیمه، به حق اقامه دعوی مستقیم اشخاص ثالث بازمی‌گردد. هدف از برقراری حق اقامه دعوی مستقیم برای زیان‌دیدگان (درباره حقوقی که نسبت به آن ثالث هستند)، جبران خسارت از ایشان است، درحالی‌که اگر امکان استناد بیمه‌گر به ایرادات مربوط به رابطه حقوقی اش با بیمه‌گذار پذیرفته شود، به تبع دعوی زیان‌دیده رد شده و نقض غرض می‌گردد. بدین ترتیب با شناسایی حق مراجعه مستقیم به بیمه‌گر برای زیان‌دیده، تعهدات بیمه‌گر در برابر زیان‌دیده، مستقل از رابطه حقوقی منشأ (قرارداد بیمه) در نظر گرفته شده و به تبع ایرادات رابطه حقوقی منشأ غیرقابل استناد می‌گردد (رین^۱، ۱۹۶۳: ۳۱۸ و ۳۱۹ و ژرارد کرهولو^۲، ۱۹۹۷: ۱۹۷).

البته در حقوق بیمه مسئولیت فرانسه، به‌عنوان قاعده عام، میان ایرادات قبل از ایجاد حق مستقیم (پیش از وقوع خسارت) و ایرادات پس از ایجاد حق مستقیم (پس از وقوع خسارت)، تفکیک شده و اصولاً تنها ایرادات پس از وقوع خسارت در برابر زیان‌دیده غیرقابل استناد دانسته می‌شود (کروس^۳، ۱۹۳۸: ۱۲۸-۱۳۱؛ بارتفلد^۴، ۱۹۳۶: ۵۳-۵۴؛ فلور و اوبر^۵، ۱۹۹۹: ۹۹ و تر و همکاران^۶، ۱۹۹۹: ۱۰۹۸)؛ درواقع پس از وقوع خسارت، زیان‌دیده حق جبران خسارت و مراجعه مستقیم به بیمه‌گر را می‌یابد و طلبکار بیمه‌گر می‌گردد. توافق بیمه‌گر و بیمه‌گذار و به طریق اولی عمل یکجانبه هریک از ایشان، نمی‌تواند این حق را از بین ببرد (مازو^۷، ۱۹۵۰: ۲۷۰۶). با این همه، در بیمه‌های اجباری به‌ویژه بیمه اجباری وسایل نقلیه، این تفکیک منتفی است (بارتفلد، ۱۹۳۶: ۵۳-۵۴). در بیمه‌های اجباری معمولاً تعهدات بیمه‌گر در برابر زیان‌دیده به‌نحو امری از سوی قانونگذار تعیین گردیده است. از این رو هر توافقی برخلاف آن، اگر به حکم قانون باطل نباشد، حداقل در برابر زیان‌دیده غیرقابل استناد است (بنهمازا^۸، ۲۰۱۷: ۳۴ و کنفدراسیون

1. Ryn
2. Guérard-Kerhulu
3. Cros
4. Bartfeld
5. Flour & Aubert
6. Terre et al
7. Mazeaud
8. Benhamza

سوئیس^۱، ۲۰۱۶: ۴۲)، چه در غیر این صورت، زمینه اجرای قانون فراهم نشده (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۲۲۹-۲۳۱ و ۲۳۵) و نقض غرض می‌گردد. بدین ترتیب شناسایی حق مراجعه مستقیم زیان‌دیده به بیمه‌گر و استنادناپذیری ایرادات در بیمه‌های اجباری که مرتبط با نظم عمومی هستند (دلفانک و هلیگون^۲، ۲۰۱۶: ۱۰)، شیوه‌هایی برای تضمین حقوق زیان‌دیده فراهم می‌آورند (بنهماز، ۲۰۱۷: ۲۵ و باکاس تسیریموناکی^۳، ۱۹۸۵: ۱۰۱).

«استنادناپذیری ایرادات در برابر اشخاص ثالث» همانند اسناد تجاری (دپژ^۴، ۱۹۷۵: ۵۲)، در بیمه اجباری نیز در حقوق فرانسه و به تبع آن کشورهای فرانسه زبان^۵ معمولاً با عبارت «inopposabilité des exceptions» (ژرارد کرهولو، ۱۹۹۷: ۱۹۲؛ دپلانک و هلینگون^۶، ۲۰۱۶: ۱۰؛ بنهماز، ۲۰۱۷: ۲۵-۲۹؛ کنفدراسیون سوئیس، ۲۰۱۶: ۴۲؛ شولز^۷، ۲۰۰۹: ۱۰۳۶ و آسترید^۸، ۲۰۱۹) و گاه به‌عنوان یک قاعده یا اصل^۹، یادشده و در دیگر نظام‌های حقوقی^{۱۰} نیز مورد توجه است.

1. Confédération Suisse
2. Delplanque et Heligon
3. Bakas-Tsirimonaki

با توجه به این‌که حق دعوای مستقیم و استنادناپذیری ایرادات، حقوقی تبعی و فرع بر حق جبران خسارت زیان‌دیده هستند، همراه حق اخیر به قائم‌مقامان زیان‌دیده منتقل می‌گردند (رک. بنهماز، ۲۰۱۷: ۲۸-۲۹).

4. De Page
5. Loi relative aux assurances de Belgique, Art. 151. § 1er: "Dans les assurances obligatoires de la responsabilité civile, les exceptions, franchises, nullités et déchéances dérivant de la loi ou du contrat, et trouvant leur cause dans un fait antérieur ou postérieur au sinistre, sont inopposables à la personne lésée".
- Code Civile du Québec, Art. 2502: "L'assureur peut opposer auctiers lésé lesmoyens qu'il aurait pu faire valoir contre l'assuré au jour du sinistre, mais il ne peut opposer ceux qui sont relatifs à des faits survenus postérieurement au sinistre; l'assureur dispose, quant à ceux-ci, d'une action récursoire contre l'assuré".
6. Delplanque et Heligon
7. Schulz
8. Astrid

۹. با عبارت «règle/principe de l'inopposabilité des exceptions».

۱۰. با عباراتی چون «non-opposability of exceptions» یا «defences in the insurance contract are not opposable to third parties». قدیمی‌ترین مقررات کشورهای درخصوص اعلام استنادناپذیری ایرادات در بیمه و سایر نقلیه موتوری را می‌توان ماده ۱۱ قانون بلژیک مصوب ۱۹۵۶ (رک. رن، ۱۹۶۳: ۳۲۴)، شماره ۱ تا ۶ پاراگراف ۱ قانون آلمان درخصوص بیمه مسئولیت مصوب ۱۹۶۵، ماده ۱۸ قانون ایتالیا مصوب ۱۹۶۹، ماده ۱۱ قانون ۱۹۷۶ یونان درخصوص بیمه اجباری مسئولیت مدنی اتومبیل و ماده ۲ دستورالعمل جامعه اقتصادی اروپا مصوب ۱۹۸۳ درخصوص هماهنگسازی مقررات کشورهای عضو در زمینه بیمه اجباری مسئولیت مدنی اتومبیل دانست (رک. باکاس تسیریموناکی، ۱۹۸۵: ۱۰۱).

«استنادناپذیری» یا *inopposabilité* مفهومی است که ریشه در حقوق فرانسه دارد و عبارت است از وضعیتی که به موجب آن عنصر حقوقی (همچون عمل حقوقی، واقعه حقوقی، حق و رأی)، علیرغم تاثیر نسبت به اشخاص مستقیم خود، در برابر اشخاص ثالث فاقد تمام یا برخی از آثار است، به گونه‌ای که اشخاص اخیر می‌توانند عنصر مزبور را انکار نموده و نادیده انگارند (رباطی، محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۹: ۶۳-۶۱ و ۱۰۴-۱۱۷). با توجه به اقتضائات خاص قرارداد بیمه شخص ثالث، اشخاص مستقیم در این قرارداد، عبارتند از بیمه‌گر و راننده مسبب حادثه. به موجب بند «ت» ماده ۱، تنها «راننده مسبب حادثه» از شمول تعریف شخص ثالث خارج گردیده است. بنابراین غیر از بیمه‌گر، تنها «راننده مسبب حادثه» به عنوان شخص مستقیم مطرح می‌گردد و مالک و راننده غیرمسبب نیز مشمول عنوان ثالث قرار دارند و از مزایای قانون بهره‌مند می‌گردند. گفتنی است تضمین حقوق زیان‌دیده و حمایت حداکثری از وی، در بستر قرارداد بیمه و تعهدات قانونی بیمه‌گر است. بنابراین به‌طور منطقی خسارات در فرض فقدان بیمه‌نامه یا بیمه‌گر معتبر یا فراتر از تعهدات قانونی بیمه‌گر، از قلمرو موضوعی این حمایت حداکثری خارج است^۱، هرچند که قانون‌گذار در راستای هدف یادشده، از طریق پیش‌بینی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی^۲ سعی نموده مصادیق یادشده را نیز مورد حمایت قرار دهد.

۱. مصادیقی که از قلمرو تعهدات بیمه‌گر خروج موضوعی دارد و قابلیت استناد بدان‌ها قذحی به قاعده اصطیادی وارد نخواهد کرد، عبارتند از فقدان بیمه‌نامه یا بیمه معتبر همچون انقضای بیمه‌نامه، بطلان قرارداد بیمه، عدم شناسایی وسیله نقلیه مسبب حادثه، تعلیق یا لغو پروانه شرکت بیمه و صدور حکم توقف یا ورشکستگی شرکت بیمه‌گر مذکور در ماده ۲۱ قانون بیمه شخص ثالث و نیز مصادیقی که خارج از تعهدات قانونی بیمه‌گر قرار می‌گیرند مانند کسری پوشش بیمه‌نامه ناشی از افزایش مبلغ ریالی دیه (ماده ۲۱)، خارج از ظرفیت بودن سرنشینان داخل وسیله نقلیه مسبب حادثه (بندت ماده ۲۵)، بیشتر بودن زیان‌دیدگان خارج از وسیله نقلیه از سقف تعهدات بیمه‌گر (بند ۴ تبصره ۱ ماده ۲۵) و به‌طورکلی خسارت‌های بدنی خارج از تعهدات قانونی بیمه‌گر به موجب قانون بیمه شخص ثالث (ماده ۲۱) مانند فرضی که هزینه‌های معالجه مشمول قانون دیگری باشد (ماده ۳۵) و همچنین خسارت وارده به وسیله نقلیه مسبب حادثه و محمولات آن و خسارات مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از تشعشعات اتمی و رادیواکتیو (ماده ۱۷).

۲. به جهت رعایت اختصار، از این پس از این نهاد با عبارت «صندوق» یاد می‌شود.

درخصوص خسارات تحت حمایت، فقط ایراد فقدان حسن نیت زیان دیده قابل استناد است؛ زیرا حمایت از زیان دیده فاقد حسن نیت شایسته نیست و در این مورد، قاعده استنادناپذیری ایرادات مبنای خود را از دست می دهد. از این رو قانون گذار در فرض خدعه و تبانی یا احراز قصد زیان دیده در ایراد صدمه به خود مانند خودکشی، سقط جنین و نظایر آن نزد مرجع قضایی (ماده ۱۷)، خسارات وارد شده را به طور کلی از شمول بیمه شخص ثالث و حتی حمایت صندوق خارج کرده است. البته مفهوم فقدان حسن نیت در بیمه شخص ثالث به معنای صرف اطلاع زیان دیده نیست مانند آن که وی با علم به این که راننده مسبب حادثه فاقد گواهینامه رانندگی است، در خودروی وی سوار شود. در واقع قصد زیان دیده در ایراد خسارت به خود است که حسن نیت وی را زایل می کند.

این پژوهش درصدد است با بررسی مصادیق «استنادناپذیری ایرادات در برابر اشخاص ثالث» در قانون بیمه شخص ثالث، ضمن مطالعه تطبیقی با حقوق فرانسه، به واکاوی اصل استنادناپذیری ایرادات در بیمه شخص ثالث» در حقوق ایران به روش استقرایی پرداخته و به قاعده ای اصطیادی دست یابد که با جمع شرایط، در موارد تردید به کار گرفته شود. در این راستا، مصادیق این قاعده بر اساس ایراد غیرقابل استناد، به چهار گروه دسته بندی گردیده است.

۱. عدم قابلیت استناد به ایراد بی اعتباری قرارداد بیمه

مطابق قواعد عمومی قراردادها، بی اعتباری قرارداد، موجب بطلان تعهدات قراردادی بوده و در برابر همگان نیز قابل استناد است. در حقوق فرانسه، تا سال ۲۰۱۷، بطلان قرارداد بیمه در برابر همگان از جمله زیان دیدگان حوادث، قابل استناد بوده و پس از آن رویه قضایی همگام با دادگاه عدالت اتحادیه اروپا، صرفاً بطلان ناشی از اظهار کذب بیمه گذار را در برابر زیان دیده غیرقابل استناد دانسته است (بیگوت^۱، ۲۰۱۹: ۳؛ بیگوت، ۲۰۲۰: ۳ و

1. Bigot

آسترید^۱، ۲۰۱۹). تا این که در سال ۲۰۱۹ قانون گذار فرانسه به طور کلی بطلان قرارداد بیمه را در برابر زیان دیده، غیرقابل استناد اعلام نمود؛ ماده ۲۰۹ قانون ۲۲ مه ۲۰۱۹ در خصوص رشد و تحول شرکت ها^۲، قانون بیمه این کشور را با الحاق ماده L.211-7-1 به این شرح تکمیل نمود که بطلان قرارداد بیمه منعقد تحت ماده L.211-1 در برابر زیان دیدگان خسارات ناشی از حوادث رانندگی وسایل نقلیه موتوری زمینی قابل استناد نیست و بیمه گر وسیله نقلیه مکلف به جبران خسارت زیان دیدگان است. در حقوق ایران، قانون بیمه شخص ثالث اگرچه در ماده ۲۱، «بطلان قرارداد بیمه» را از مواردی دانسته که خسارت از سوی بیمه گر قابل پرداخت نیست، با این حال در برخی مواردی، به رغم بطلان یا بی اعتباری قرارداد بیمه، بیمه گر را مکلف به پرداخت خسارت زیان دیده نموده و بدین ترتیب، بی اعتباری قرارداد بیمه را در برابر زیان دیده غیرقابل استناد دانسته است. در ادامه به بررسی مصادیق یاد شده پرداخته می شود.

۱-۱. ایراد بطلان قرارداد بیمه به علت صدور بیمه نامه خارج از حدود اختیارات چنانچه شرکت بیمه، بدون مجوز صدور بیمه نامه شخص ثالث از بیمه مرکزی (موضوع ماده ۵ قانون بیمه شخص ثالث) بیمه نامه صادر نماید، با توجه به بطلان قرارداد، زیان دیده می تواند به موجب ماده ۲۱ آن قانون، به صندوق مراجعه کند یا حسب مستنبط از ماده ۶۰، با بهره مندی از استنادپذیری ایراد مربوط به بطلان قرارداد بیمه، به بیمه گر متقلب مراجعه نماید.

چنانچه نماینده بیمه گر خارج از حدود صلاحیت خود، اقدام به صدور بیمه نامه نموده باشد، برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۲۹) معتقدند چون بیمه گذار با تکیه بر نمایندگی ظاهری بیمه گر قرارداد بیمه منعقد نموده، قرارداد صحیح بوده و بیمه گر در مقابل بیمه گذار با حسن نیت مسئول عمل نماینده خویش است. بر اساس این نظر

1. Astrid

2. Loi n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises (Version en vigueur au 22 mars 2020).

می‌توان گفت که محدود بودن اختیارات نماینده در برابر ثالث غیرقابل استناد است. علاوه بر نظر یادشده می‌توان مبادرت نماینده به انعقاد قرارداد بیمه خارج از حدود اختیارات خود یا خلاف مصلحت بیمه‌گر را فضولی و غیرنافذ دانست که با رد بیمه‌گر باطل می‌گردد ولی این بطلان در مقابل زیان‌دیده قابل استناد نیست.

نماینده بیمه‌گر ممکن است با سوءاستفاده از اختیارات اعطائی و برگه‌های خام بیمه‌نامه، بیمه‌نامه جعلی برای دارندگان وسایل نقلیه صادر نموده و بدون این‌که بیمه‌نامه جعلی را طبق ضوابط موجود، به ثبت یا اطلاع بیمه‌گر برساند، وجوه حاصل از صدور آن را برای خود برداشت نماید. همچنین ممکن است نماینده بیمه‌گر در زمان صدور بیمه‌نامه تقلبی کند که صحت بیمه‌نامه را متأثر نماید، به‌طور مثال جهت جذب مشتریان بیشتر، اقدام به اعمال تخفیفات مغایر مقررات و ضوابط شرکت بیمه نماید یا ضمن تبانی با بیمه‌گذار، حق بیمه ناچیزی دریافت دارد. یا به‌رغم دریافت حق بیمه از بیمه‌گذار، آن را به حساب بیمه‌گر واریز نکند. جعل و تقلب نماینده بیمه‌گر، از حدود اختیارات وی خارج و خلاف مصلحت بیمه‌گر است و طبعاً طبق قواعد عمومی نمایندگی، قرارداد بیمه‌ای که بدین نحو منعقد می‌گردد، فضولی بوده، با رد بیمه‌گر باطل می‌گردد، با این حال طبق ماده ۱۹ قانون بیمه شخص ثالث «هرگونه قصور یا تقصیر بیمه‌گر یا نماینده وی در صدور بیمه‌نامه موضوع این قانون رافع مسئولیت بیمه‌گر نیست». بنابراین ایراد بطلان بیمه‌نامه در چنین فرضی، قابل استناد علیه بیمه‌گذار با حسن نیت و زیان‌دیده نیست و بیمه‌گر نمی‌تواند با استناد به آن از خود رفع مسئولیت نماید. البته استنادپذیری یادشده نافی حق رجوع بیمه‌گر به نماینده متخلف خود برای بازیافت خسارت پرداختی نیست.

البته چنانچه پس از وقوع حادثه، نماینده بیمه‌گر با تبانی بیمه‌گذار، برای آن‌که حادثه تحت پوشش بیمه قرار گیرد، اقدام به صدور بیمه‌نامه با تاریخ مقدم نماید، اصلاً در زمان وقوع حادثه، قرارداد بیمه‌ای وجود نداشته و وسیله نقلیه فاقد بیمه‌نامه محسوب می‌گردد. بنابراین ایراد جعل تاریخ از سوی بیمه‌گر در برابر بیمه‌گذار و حتی زیان‌دیده قابل استناد است، هرچند زیان‌دیده با استناد به ماده ۲۱ قانون بیمه اجباری، حق رجوع به صندوق را دارد.

۲-۱. ایراد بطلان قرارداد بیمه به علت تقلب بیمه‌گذار در روند صدور بیمه‌نامه طبق ماده ۱۲ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶، اگر بیمه‌گذار عمداً مطالب کذبی را بیان کند یا مطالبی را بیان ننماید و از این طریق، موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن بکاهد، قرارداد بیمه باطل است. برای مثال چنانچه برای فرار از پرداخت حق بیمه بیشتر، از بیان اینکه وسیله نقلیه، تاکسی است و در امر جابجایی مسافر فعالیت دارد، خودداری شود، تقلب بیمه‌گذار (کتمان ریسک بالاتر) موجب بطلان عقد بیمه می‌گردد.

در حقوق فرانسه، به موجب ماده 8-113 قانون بیمه، در صورتی که بیمه‌گذار عمداً با اظهار مطالب کذب موجب تغییر موضوع خطر یا کاستن از اهمیت خطر در نظر بیمه‌گر شود، قرارداد بیمه باطل است. ایراد بطلان قرارداد بیمه به دلیل یادشده تا سال ۲۰۱۷ در برابر زیان‌دیدگان قابل استناد بود تا این که دادگاه عدالت اتحادیه اروپا در رأی مورخ ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۷، بطلان قرارداد بیمه ناشی از اعلام کذب بیمه‌گذار را در برابر زیان‌دیدگان حوادث رانندگی، غیرقابل استناد اعلام نمود. این رأی رویه قضایی فرانسه را تحت تأثیر قرار داد (جانگ^۱، ۲۰۱۷). بدین ترتیب رویه قضایی فرانسه پس از مقاومت طولانی در برابر پذیرش استنادپذیری بطلان، نخستین بار با رأی شعبه دوم دیوان عالی فرانسه در رأی مورخ ۲۹ اوت ۲۰۱۹، با نظر دادگاه عدالت اتحادیه اروپا همراه شد و بطلان قرارداد بیمه ناشی از اعلام کذب بیمه‌گذار را در برابر زیان‌دیده، غیرقابل استناد اعلام نمود. سپس در ابتدای سال ۲۰۲۰، شعبه یادشده بطلان ناشی از عدم اعلام عنصر ماهوی که موجب تغییر اهمیت خطر در نظر بیمه‌گر می‌شود را نیز در برابر زیان‌دیده، استنادناپذیر دانست (بیگوت، ۲۰۱۹: ۳ و بیگوت، ۲۰۲۰: ۳).

در حقوق ایران طبق تبصره ۲ ماده ۸ قانون بیمه اجباری، مقررات ماده ۱۲ قانون بیمه، در بیمه شخص ثالث اعمال نمی‌گردد. هدف قانون‌گذار از عدم اعمال مقرر قانون بیمه در خصوص بیمه شخص ثالث، اعتقاد به صحت قرارداد یادشده نبوده، بلکه برای حمایت از زیان‌دیده، در صدد نفی آثار بطلان در برابر شخص اخیر برآمده است. بدین ترتیب در

حقوق ایران نیز بطلان قرارداد بیمه به علت تقلب بیمه‌گذار در روند صدور بیمه‌نامه، در برابر زیان‌دیده قابل استناد نیست^۱ و بیمه‌گر مکلف به جبران خسارت می‌باشد.

۱-۳. ایراد فسخ قرارداد بیمه

طبق ماده ۱۳ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶، اگر بیمه‌گذار سهواً مطالبی خلاف واقع بیان کند یا مطالبی را بیان ننماید و بالتبع موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن بکاهد، عقد بیمه باطل نیست بلکه بیمه‌گر حق دارد با دریافت مابه‌التفاوت حق بیمه، قرارداد بیمه را حفظ نماید یا به‌طورکلی آن را فسخ کند. باین‌حال، طبق تبصره ۲ ماده ۸ قانون بیمه شخص ثالث، حکم یادشده درخصوص بیمه شخص ثالث اعمال نمی‌گردد. عدم اعمال مقرره یادشده در بیمه شخص ثالث به دو نحو قابل تحلیل است؛ نخست این‌که شرکت بیمه از فسخ قرارداد بیمه شخص ثالث منع و این حق از وی سلب گردیده و تنها می‌تواند مابه‌التفاوت حق بیمه را اخذ نماید. به‌موجب این تفسیر، قرارداد بیمه صحیح بوده و بیمه‌گر موظف به پرداخت خسارت زیان‌دیده است.

تحلیل دیگر این است که شرکت بیمه همچنان حق فسخ قرارداد بیمه را دارد. در این‌صورت اگر فسخ بعد از وقوع حادثه اعمال گردد، چون در زمان وقوع حادثه قرارداد بیمه معتبر بوده، بیمه‌گر قطعاً مسئول است. اما اگر قرارداد بیمه قبل از وقوع حادثه فسخ شود، اعمال فسخ صحیح بوده اما مستفاد از تبصره ۲ ماده ۸ قانون بیمه شخص ثالث، علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست و بیمه‌گر نمی‌تواند با استناد به این ایراد از پرداخت خسارت سرباز زند. این تفسیر هماهنگ با قواعد عمومی و البته منصفانه‌تر است؛ زیرا موجب جمع حقوق به‌ظاهر متعارض شده و ضمن حمایت از زیان‌دیده، با حفظ حق فسخ برای بیمه‌گر و حق مراجعه وی به بیمه‌گذار، حقوق وی نیز تأمین می‌گردد. درواقع به‌دلیل تقدم فسخ بر حادثه، در زمان وقوع حادثه بیمه‌نامه معتبری وجود نداشته است بنابراین بیمه‌گر می‌تواند پس از جبران خسارت، از باب تسبیب یا غرور به بیمه‌گذار مراجعه نماید.

۱. درخصوص مفهوم عدم قابلیت استناد بطلان، رک. (رباطی، محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۶: ۱۲۱-۱۲۳).

۲. استنادپذیری ایراد محدود بودن سقف تعهدات بیمه‌نامه

در قراردادهای بیمه شخص ثالث، پرداخت خسارت توسط بیمه‌گر سقف مشخصی دارد و حق بیمه نیز بر مبنای سقف تعهدات تعیین می‌گردد. اگرچه براساس قواعد عمومی قراردادها، بیمه‌گر مسئولیتی بابت مازاد سقف تعیینی ندارد، ولی در مواردی قانون‌گذار تکلیف به پرداخت خسارت نموده و ایراد محدود بودن سقف تعهدات بیمه‌نامه را نمی‌پذیرد. در حقوق فرانسه از سویی به‌موجب ماده R.211-13 قانون بیمه، فرانشیز قرارداد بیمه در برابر زیان‌دیدگان قابل استناد نیست و از سوی دیگر به‌موجب ماده R.211-7 آن قانون، تعهد بیمه‌گر در مورد خسارات بدنی نامحدود است. در حقوق ایران ایراد کسری پوشش بیمه‌نامه را در دو فرض ذیل می‌توان استنادپذیر دانست.

۲-۱. ایراد کسری پوشش بیمه‌نامه به علت افزایش نرخ ریالی دیه

مطابق قواعد عمومی قراردادها، تعهدات متقابل قراردادی در حدود مورد توافق در قرارداد است، باین‌حال به‌موجب ماده ۱۳ قانون بیمه اجباری، بیمه‌گر مکلف به پرداخت دیه به زیان‌دیده به قیمت یوم‌الاداء است، هرچند مازاد بر سقف تعهدات وی در قرارداد بیمه باشد. بنابراین بیمه‌گر نمی‌تواند با ایراد به محدود بودن سقف تعهدات، از پرداخت مازاد خسارت سرباز زند. درواقع ایراد کسری پوشش بیمه‌نامه علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست. البته به‌موجب ماده ۱۳ مذکور، بیمه‌گر می‌تواند با رعایت شرایطی، برای بازیافت خسارت پرداختی مازاد بر سقف تعهدات، به صندوق مراجعه کند. محدود بودن سقف تعهد، در مقابل بیمه‌گذار و راننده مسبب هم قابل استناد نبوده و بیمه‌گر حق رجوع به آنان را ندارد. این مورد یکی از مصادیق حمایت حداکثری از زیان‌دیده بدون تحمیل خسارت بر مسبب حادثه است.

۲-۲. ایراد کسری پوشش بیمه‌نامه به علت تعدد دیات

به‌موجب ماده ۸ قانون بیمه شخص ثالث، حداقل تعهد بیمه‌گر به پرداخت خسارت بدنی معادل حداقل ریالی دیه یک مرد مسلمان در ماه حرام است. معمولاً در قراردادهای بیمه،

این حداقل تعهد به عنوان سقف تعهد تعیین می‌گردد و مطابق قواعد عمومی قراردادها، بیمه‌گر بیش از سقف تعیین شده مسئول نیست. در حالی که مطابق تبصره ماده ۹ قانون بیمه شخص ثالث، چنانچه خسارات هر یک از زیان‌دیدگان بیش از یک دیه کامل باشد، بیمه‌گر مکلف به پرداخت است و نمی‌تواند با استناد به سقف تعهدات بیمه‌نامه، از پرداخت خسارت مازاد معاف گردد. این ایراد علیه زیان‌دیده استنادپذیر است. از آنجا که قانون‌گذار برای بیمه‌گر حق بازیافت خسارت مازاد از مسبب حادثه یا صندوق را نیز پیش‌بینی ننموده، برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۳۸۴) این حکم را مورد انتقاد قرار داده و در مقابل برخی (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۲۰۹) با توجه به نادر بودن وضعیت فوق، تحمیل این مقدار از ریسک بر بیمه‌گر را بر مبنای محاسبات بیمه‌ای قابل توجیه دانسته‌اند.

۳. استنادپذیری ایراد فعل یا ترک فعل یا وضعیت مسبب حادثه

قانون بیمه شخص ثالث در موارد متعدد اعم از فعل (مانند صدمه عمدی) یا ترک فعل (مانند عدم اطلاع‌رسانی و نیز عدم جلوگیری از تشدید خسارت) و یا وضعیت مسبب حادثه (مانند مستی یا وضعیت ناشی از مصرف مواد مخدر و روان‌گردان) که نشان از تقصیر وی و انتساب خسارت به او دارد و شبهه رفع مسئولیت بیمه‌گر را ایجاد می‌کند، همچنان بیمه‌گر را مکلف به پرداخت خسارت زیان‌دیده دانسته است. یعنی ایراد بیمه‌گر به تقصیر مسبب حادثه قابل استناد علیه زیان‌دیده نیست. در حقوق فرانسه به موجب ماده R124-1 قانون بیمه درخصوص بیمه مسئولیت به‌طورکلی و ماده R211-13 آن قانون درخصوص بیمه وسایل نقلیه موتوری زمینی، هیچ‌گونه اسقاط حقی^۱ ناشی از عدم انجام تعهدات از سوی بیمه‌گذار پس از وقوع حادثه، علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست. این مقرر به موجب طرح نظریه کریستالیزه شدن حقوق زیان‌دیده^۲ در زمان حادثه گردیده (ژرارد کرهولو، ۱۹۹۷: ۱۹۷) یعنی طلب زیان‌دیده ناشی از وقوع حادثه است و دارای

1. Déchéance

2. La théorie de la cristallisation des droits du tiers lésé.

همان اوصافی است که در زمان حادثه داشته، از این رو تحت تأثیر سقوط حق بیمه‌گذار پس از وقوع حادثه قرار نمی‌گیرد (ژرارد کرهولو، ۱۹۹۷: ۲۰۱). رویه قضایی فرانسه عدم اعلام حادثه در مهلت مقرر، فرار از صحنه تصادف، اعلام نادرست شرایط حادثه را از مصادیق این مقررات دانسته است (شولز، ۲۰۰۹: ۳۸۵ و ژرارد کرهولو، ۱۹۹۷: ۱۹۹). بدین ترتیب در قانون بیمه شخص ثالث، همسو با حقوق فرانسه، ایرادات ناشی از فعل، ترک فعل و یا وضعیت مسبب حادثه در برابر زیان دیده غیرقابل استناد تلقی می‌گردد. در این راستا هریک از مصادیق ایرادات یادشده به طور مستقل بررسی می‌گردد.

۳-۱. ایراد عمدی بودن حادثه

ریسک به‌عنوان موضوع بیمه عبارت است از احتمال وقوع اتفاق، بنابراین منطق بیمه خسارات ناشی از عمد را برنمی‌تابد و آن را پوشش نمی‌دهد. در این راستا ماده L113-1 قانون بیمه فرانسه به‌رغم این‌که خسارات ناشی از امور اتفاقی یا تقصیر بیمه‌گذار را بر عهده بیمه‌گر قرار داده، بیمه‌گر را مسئول خسارات ناشی از خطای عمدی یا متقلبانه بیمه‌گذار ندانسته است. در نتیجه ایراد عمد بیمه‌گذار در قانون فرانسه، در برابر همگان به‌ویژه زیان‌دیده قابل استناد است^۱ (بالد^۲، ۲۰۱۴: ۶۶). با این همه، ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث، «عمدی بودن حادثه» را مانع از پرداخت خسارت جانی و مالی توسط بیمه‌گر ندانسته است. یعنی ایراد بیمه‌گر به عمدی بودن حادثه علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست.

مسئله دیگر درخصوص ماده ۱۵ این است که آیا اطلاق آن، عمدی بودن حادثه موجب

۱. البته در دکترین حقوقی فرانسه نظریه عدم قابلیت استناد عمد بیمه‌گذار در برابر زیان‌دیده طرفدارانی دارد (بالد، ۲۰۱۴: ۷۷). در حقوق بلژیک نیز به استناد ماده ۱۶ قانون ۱۹۸۹ که هرگونه ایراد، سقوط حق ناشی از قرارداد یا قانون و نیز بطلان قرارداد بیمه را در برابر زیان‌دیده غیرقابل استناد دانسته است، می‌توان عمد بیمه‌گذار را نیز در برابر زیان‌دیده غیرقابل استناد دانست: رک.

Loi du 21 novembre 1989 relative à l'assurance obligatoire de la responsabilité en matière de véhicules automoteurs (Version en vigueur à partir du 1er juin 2019).

2. Balde

قصاص را نیز در برمی‌گیرد و بیمه‌گر مکلف به پرداخت است یا این‌که این فرض از شمول اطلاق ماده ۱۵ خارج است؟ چنانچه اجرای قصاص عضو یا نفس، به دلایل شرعی و قانونی متفی باشد، تردیدی در لزوم پرداخت دیه توسط بیمه‌گر و استنادناپذیری ایراد عمدی بودن حادثه وجود ندارد. همچنین اگر به دلایلی چون رابطه پدر و فرزندی، جنون یا عدم امکان مماثلت در اجرای قصاص، امکان اجرای آن نباشد و قصاص قانوناً به دیه تبدیل گردد، حقوقدانان (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۳۲ و خدابخشی، ۱۳۹۷: ۴۹۸) معتقدند بیمه‌گر مسئول پرداخت دیه است ولی برای بازیافت آن می‌تواند به مسبب حادثه رجوع نماید. اما در فرض مطالبه قصاص و امکان اجرای آن، برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۳۲) دو احتمال را مطرح می‌کنند؛ (۱) به دلیل قابل جمع نبودن اخذ دیه با قصاص، بیمه‌گر مسئولیتی ندارد. (۲) مطابق قواعد عام مسئولیت مدنی که امکان دریافت خسارت از مسئول حادثه را مقرر می‌دارد یا با تفسیر بیمه شخص ثالث به بیمه حوادث (نه بیمه مسئولیت) امکان مراجعه به بیمه‌گر و اخذ خسارت از وی وجود دارد، بدون اینکه بیمه‌گر حق رجوع به مسبب حادثه را داشته باشد زیرا در فرض قصاص، دیگر زیان دیده طلبی از راننده عامد ندارد تا بیمه‌گر قائم مقام او شود. برخی (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۴۹۸-۵۰۳) نیز به دلیل فقدان حق مطالبه دیه توسط زیان دیده، بیمه‌گر را مسئول ندانسته جز در مورد خسارات غیر دیه مانند هزینه‌های پزشکی که حتی بر فرض قصاص، بر عهده مرتکب بوده و در نتیجه شرکت بیمه مکلف به پرداخت آن است. به نظر می‌رسد در فرض امکان اجرای قصاص و مطالبه آن، باید از اطلاق ظاهری ماده ۱۵ دست کشید. زیرا طبق نظر مشهور فقیهان امامی (محقق حلی، ۱۴۱۸: ۲۹۲؛ علامه حلی، ۱۴۱۱: ۱۹۳؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۷ و ابن جنید اسکافی، ۱۴۱۶: ۳۵۴) و مطابق مواد ۳۸۱ و ۳۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مجازات قتل و جراحات عمدی که شرایط قصاص فراهم باشد، قصاص است. مجنی علیه یا اولیای دم یک حق بیشتر ندارند یا می‌توانند تقاضای قصاص نمایند یا از تقاضای قصاص صرف نظر نموده، مصالحه بر دریافت دیه نمایند و نمی‌توان علاوه بر قصاص، نسبت به همان جنایت، مطالبه دیه نمود. در مسئله قتل و جرح ناشی از تصادف عمدی نیز این قاعده جاری است و نمی‌توان

علاوه بر قصاص، از بیمه‌گر مطالبه دیه کرد. به علاوه چنانچه علاوه بر قصاص، بیمه‌گر مکلف به پرداخت دیه باشد و ایراد عمدی بودن حادثه در برابر زیان‌دیده استنادناپذیر تلقی شود، بیمه‌گر پس از پرداخت خسارت، برای بازیافت خسارت به راننده عامد مراجعه خواهد نمود و عملاً راننده عامد، هم قصاص شده و هم باید دیه پرداخت کند و متقابلاً اولیاءدم یا مجنی‌علیه نیز هم قصاص کرده و هم دیه دریافت نمایند. این نتیجه خلاف موازین شرعی، قانونی و انصاف است. بنابراین در فرض امکان اجرای قصاص و مطالبه آن، ایراد عمدی بودن حادثه در برابر زیان‌دیده یا قائم‌مقام وی قابل استناد و بیمه‌گر معاف از پرداخت خسارت است.

در فرض مصالحه مسبب حادثه با زیان‌دیده و تبدیل قصاص به دیه، برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۳۲) بیمه‌گر را مسئول پرداخت دیه می‌دانند اما (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۵۰۳) معتقد است که این توافق مانند هر قرارداد دیگری به زیان بیمه‌گر قابل استناد نیست و به موجب اصل نسبت در قراردادها، مصالحه طرفین صرفاً بین آنان مؤثر است و مسئولیتی برای بیمه‌گر ایجاد نمی‌کند. نظر اخیر با توجه به اطلاق بند «الف» ماده ۱۵ قانون بیمه اجباری، قابل پذیرش نیست زیرا با توجه به مبنای حمایت از زیان‌دیده و تضمین حق وی، هدف آن است که زیان‌دیده حادثه عمدی نیز تحت پوشش بیمه باقی بماند. به ویژه این که این مصالحه، توافقی قانونی و شرعی است. به علاوه با عدم پذیرش این نظر، ممکن است به علت عدم تمکن مالی راننده عامد، زمینه مصالحه طرفین بر دیه منتفی و نامبرده قصاص گردد. بنابراین باید با توجه به اطلاق مقرر یادشده که شامل تمام فروض قتل و جرح عمدی می‌گردد، بیمه‌گر را مسئول پرداخت دیه دانست و ایراد عمدی بودن حادثه را علیه زیان‌دیده، غیرقابل استناد دانست. به علاوه قانون‌گذار برای مجنی‌علیه یا اولیای دم دو حق (قصاص یا توافق بر دیه) را پیش‌بینی نموده است. در صورت توافق بر دیه، قطعاً دیه، مجازات مسبب عامد خواهد بود و پرداخت دیه یادشده موضوع بیمه قرار دارد. البته گفتنی است از سویی توافق بر رقمی بیش از میزان دیه غیرقابل استناد علیه شرکت بیمه است زیرا مازاد بر دیه مورد نظر قانون نبوده و صرفاً مبتنی

بر تراضی طرفین است. در مقابل توافق به کمتر از میزان دیه، به نفع بیمه‌گر قابل استناد است. زیرا این توافق متضمن انصراف ذینفع (مجنی‌علیه یا اولیای دم) از قسمتی از حق خویش است. بدیهی است در این صورت حق مطالبه آن از بیمه‌گر را هم نخواهد داشت. در هر حال، بیمه‌گر حق باز یافت وجوه پراختی از مسبب عمدی حادثه را دارد.

۲-۳. ایراد رانندگی در حال مستی و مصرف مواد مخدر و روان‌گردان

اگر راننده به علت مصرف مشروبات الکلی، مواد مخدر یا روان‌گردان توان کنترل وسیله نقلیه را نداشته و این امر مؤثر در وقوع حادثه باشد، طبق بند ب ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث، بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت زیان‌دیده است و نمی‌تواند با استناد به وضعیت مذکور علیه زیان‌دیده، از پرداخت خسارت معاف گردد. البته این ایراد علیه راننده متخلف قابل استناد بوده، بیمه‌گر به قائم‌مقامی زیان‌دیده حق رجوع به راننده متخلف برای باز یافت خسارت پرداختی را دارد. در حقوق فرانسه نیز ایراد به رانندگی در حال مستی و مصرف مواد مخدر و روان‌گردان قابل استناد نبوده، بیمه‌گر مکلف به جبران خسارت زیان‌دیده است. به موجب ماده L211-6 قانون بیمه، هر شرطی مبنی بر سلب مسئولیت بیمه‌گر در فرض رانندگی در حال مستی یا تحت تأثیر مشروبات الکلی یا استفاده از مواد و گیاهانی که به عنوان مواد مخدر طبقه‌بندی شده‌اند، کأن لم یکن تلقی می‌گردد.

۳-۳. ایراد رانندگی بدون گواهینامه یا گواهینامه متناسب

چنانچه راننده مسبب حادثه فاقد گواهینامه بوده یا گواهینامه وی متناسب با وسیله نقلیه نباشد، به موجب بند پ ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث، بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت زیان‌دیده است و نمی‌تواند با توسل به ایراد یاد شده از مسئولیت پرداخت خسارت مبرا گردد. در نتیجه وضعیت فقدان گواهینامه یا گواهینامه متناسب را باید علیه زیان‌دیده غیر قابل استناد تحلیل نمود، اگرچه علیه راننده مسبب حادثه، قابل استناد بوده و بیمه‌گر حق باز یافت وجوه پرداختی از وی را دارد.

در حقوق فرانسه، اگرچه ماده 10-R211 قانون بیمه فرانسه، به بیمه‌گر اجازه داده که در قرارداد بیمه، درخصوص حوادثی که راننده فاقد سن قانونی یا گواهینامه معتبر باشد، شرط عدم مسئولیت پیش‌بینی نماید، با این‌همه این شرط به استناد ماده 13-R211 در برابر اشخاص ثالث قابل استناد نیست (شولز، ۲۰۰۹: ۳۸۵ و فیتوسی^۱، ۲۰۱۶). بدین ترتیب در حقوق فرانسه نیز مانند حقوق ایران، ایراد رانندگی بدون گواهینامه یا گواهینامه معتبر در برابر زیان‌دیده قابل استناد نیست.

۳-۴. ایراد تصرف غیرقانونی مسبب حادثه

پاراگراف دوم ماده 1-L211 قانون بیمه فرانسه، در فرض سرقت وسیله نقلیه، تنها جبران خسارت وارده به سارق، شرکا و معاونین وی را از قلمرو قرارداد بیمه خارج نموده است، از این‌رو جبران خسارت زیان‌دیدگان وسیله نقلیه مسروقه، همچنان در قلمرو مسئولیت بیمه‌گر قرار دارد.

در حقوق ایران به موجب بند «ت» ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث، اگر مسبب حادثه وسیله نقلیه را سرقت کرده یا با علم به مسروقه بودن، اقدام به رانندگی نموده و مسبب حادثه گردد، بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت زیان‌دیده است و نمی‌تواند با استناد به سارق بودن مسبب حادثه یا علم وی به مسروقه بودن وسیله نقلیه، از پرداخت خسارت سرباز زند؛ در نتیجه در تحلیل وضعیت این ایراد، باید از عدم قابلیت استناد ایراد یادشده علیه زیان‌دیده سخن گفت.

در مورد سایر تصرفات غیرقانونی از جمله تصرف ناشی از بیع فاسد، کلاهبرداری و خیانت در امانت نیز باید گفت، در قرارداد بیمه، مسئولیت خسارت ناشی از وسیله نقلیه، صرف‌نظر از متصرف آن، بیمه‌شده و به تعبیری (عابدی و نادى، ۱۳۹۹: ۱۵۹) پوشش و امتیاز بیمه وابسته به عین است و نه متصرف آن. بنابراین بیمه‌گر به‌صرف غیرقانونی بودن تصرف مسبب حادثه، نمی‌تواند از پرداخت امتناع نموده و به عبارت دیگر ایراد

1. Fitoussi

غیرقانونی بودن تصرف مسبب حادثه علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست، هرچند علیه مسبب حادثه قابل استناد بوده، امکان بازیافت خسارت پرداختی و نیز جبران خسارت وارده به مالک به علت استفاده از بیمه‌نامه از باب قاعده تسبیب وجود دارد.

۳-۵. ایراد عدم شناسایی و فرار راننده مسبب حادثه

اگر مسبب حادثه پس از وقوع آن، از محل فرار نموده و شناسایی نگردد، به دلیل عدم شناسایی وسیله نقلیه و بیمه‌نامه، خسارت زیان‌دیده به موجب ماده ۲۱ قانون بیمه شخص ثالث از محل صندوق پرداخت می‌گردد. اما در فرضی که به‌رغم فرار و عدم شناسایی راننده مسبب حادثه، وسیله نقلیه مسبب حادثه که دارای بیمه‌نامه معتبر است، شناسایی گردد، بیمه‌گر مسئول پرداخت خسارت زیان‌دیده بوده و نمی‌تواند با استناد به عدم شناسایی مسبب حادثه از پرداخت خسارت امتناع نماید. در واقع ایراد عدم شناسایی راننده مسبب حادثه علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست.

۳-۶. ایراد جابجایی راننده

گاه به‌رغم وجود بیمه‌نامه معتبر، مسبب حادثه به دلایلی شخص دیگری را به جای خود به‌عنوان راننده معرفی می‌کند. اگرچه این امر به موجب ماده ۶۲ قانون بیمه شخص ثالث مجازات دارد، اما رافع مسئولیت بیمه‌گر نبوده و وی نمی‌تواند با استناد به آن از پرداخت خسارت زیان‌دیده امتناع نماید. در واقع ایراد تقلب مسبب حادثه در مقابل زیان‌دیده «غیرقابل استناد» بوده و بیمه‌گر ملزم به پرداخت خسارت اوست. علت این حکم این است که این تقلب ضرری برای بیمه‌گر ندارد. البته در صورتی که مسبب حادثه، مشمول یکی از عناوین ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث مانند فقدان گواهینامه، مستی و... باشد، امکان رجوع بیمه‌گر به وی برای بازیافت خسارت پرداختی وجود دارد.

رضایت زیان‌دیده به جابجایی مسبب حادثه با دیگری، به‌رغم نامشروع بون، تقلبی نیست که او را از جبران خسارت محروم کند (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۳۰). در واقع که با وقوع حادثه، زیان‌دیده مستحق دریافت خسارت می‌گردد و تقلب بعدی این حق مکتسب را از بین نمی‌برد.

۳-۷. ایراد عدم جلوگیری از ورود یا تشدید خسارت توسط مسبب حادثه

به موجب ماده ۱۵ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶، بیمه‌گذار مکلف به جلوگیری از ورود یا تشدید خطر است ولی با توجه به مفهوم مخالف ماده ۱۷ قانون بیمه شخص ثالث که موارد عدم شمول قرارداد بیمه را احصاء نموده است، بیمه‌گر نمی‌تواند با استناد به ایراد یادشده از پرداخت خسارت زیان‌دیده امتناع نماید. بنابراین اینکه وسیله نقلیه طرف مقابل در معرض آتش گرفتن است و راننده مسبب حادثه به‌رغم توانایی جلوگیری از آن یا امکان اطفاء حریق، اقدامی نمی‌کند، دفاع قابل استنادی برای بیمه‌گر نیست. البته بیمه‌گر پس از پرداخت خسارت به زیان‌دیده، حق رجوع به مسبب حادثه برای خسارتی که صرفاً به علت اهمال وی در جلوگیری از تشدید خسارت به وجود آمده را دارد.

۳-۸. ایراد عدم اعلام تشدید خطر توسط مسبب حادثه

وفق ماده ۱۶ قانون بیمه، اگر بیمه‌گذار خطری که موضوع بیمه است را تشدید کند یا کیفیت یا وضعیت موضوع بیمه را طوری تغییر دهد که اگر این وضعیت قبل از قرارداد موجود بود، بیمه‌گر راضی به قرارداد با شرایط مذکور در قرارداد نمی‌شد، باید بلافاصله بیمه‌گر را مستحضر کند و الا بیمه‌گر با شرایطی می‌تواند قرارداد را فسخ نماید. با این‌همه، همچنان که پیشتر بیان شد، به موجب تبصره ۲ ماده ۸ قانون بیمه شخص ثالث، تقلب بیمه‌گذار به هنگام انعقاد عقد بیمه علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست. حسب ملاک مقرر اخیر، عدم اعلام تشدید خطر در طول بیمه نیز در مقابل زیان‌دیده «غیرقابل استناد» است (کاتوزیان ایزانلو، ۱۳۹۷: ۴۱۵ و ۴۱۶). بنابراین چنانچه بیمه‌گذار، کامیونی را جهت حمل مصالح (مواد غیرخطرناک) بیمه کند ولی بعد از قرارداد بیمه، اقدام به حمل کالای خطرناک نماید به نحوی که شرایط بیمه‌گر برای بیمه، مسئولیت آن و نیز میزان حق بیمه آن متفاوت باشد، در فرض بروز حادثه، قصور بیمه‌گذار در اعلام تشدید خطر، در هیچ حالتی قابل استناد علیه زیان‌دیده نبوده و بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت اوست. البته پس از جبران خسارت، به میزانی که بیمه‌گذار در تشدید خطر دخیل بوده، حق مراجعه به وی را دارد.

۹-۳. ایراد عدم اطلاع‌رسانی از وقوع حادثه

طبق ماده ۱۵ قانون بیمه، بیمه‌گذار مکلف است وقوع حادثه را ظرف مدت ۵ روز از تاریخ اطلاع خود به بیمه‌گر اطلاع دهد، والا بیمه‌گر مکلف به جبران خسارت نخواهد بود. برخی (بابایی، ۱۳۹۶: ۱۱۵-۱۱۷ و خدابخشی، ۱۳۹۷: ۴۶۳) معتقدند تخلف بیمه‌گذار نمی‌تواند به حقوق شخص ثالث در مراجعه به بیمه‌گر خللی وارد آورد و این تخلف علیه زیان‌دیده قابل‌استناد نیست. البته بیمه‌گر می‌تواند بعد جبران خسارت زیان‌دیده، به میزانی که تخلف بیمه‌گذار موجب ورود خسارت شده، به وی مراجعه نماید (بابایی، ۱۳۹۶: ۱۲۹). خسارت ناشی از عدم اطلاع‌رسانی مانند اینکه به‌رغم توانایی و آمادگی بیمه‌گر در پرداخت دیه، به‌علت عدم اطلاع‌رسانی بیمه‌گذار، پرداخت دیه به سال بعد که نرخ دیه افزایش یافته محول گردد و در نتیجه بیمه‌گر ناچار از پرداخت خسارت بیشتر شود. از این‌رو بیمه‌گر برای بازیافت خسارت مازاد می‌تواند از باب تسبیب به بیمه‌گذار مراجعه نماید مگر بیمه‌گذار عذر موجهی مانند مصدومیت و بستری شدن داشته باشد.

۱۰-۳. ایراد قصد احسان مسبب حادثه

در فقه و حقوق ایران احسان از موارد رافع مسئولیت است. با این حال قانون بیمه شخص ثالث با تحت پوشش قرار دادن تمامی اشخاص ثالث از جمله سرنشینان وسیله نقلیه و عدم تفکیک میان سرنشینانی که با قصد احسان راننده سوار خودرو گردیده‌اند و سایر سرنشینان، احسان را رافع مسئولیت مسبب حادثه و بیمه‌گر ندانسته است (عابدی و نادی، ۱۳۹۹: ۱۶۰). از این‌رو ایراد قصد احسان مسبب حادثه، علیه زیان‌دیده قابل‌استناد نبوده و از بیمه‌گر رفع مسئولیت نمی‌نماید.

در حقوق فرانسه نیز از سال ۱۹۶۸ به‌دنبال آرای دیوان تمیز، به‌رغم اختلاف‌نظرهای پیش از آن، بند ۱ ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی در خصوص مسئولیت بدون تقصیر، در خصوص حمل و نقل رایگان نیز قابل اعمال شناخته شد (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷: ۲۸۱-۲۸۲) و بدین ترتیب، ایراد رایگان بودن یا قصد احسان دیگر قابل‌استناد نبود.

۴. عدم قابلیت استناد به ایراد دخالت سبب خارجی

گاه علاوه بر وسیله نقلیه مسبب حادثه، سبب یا اسباب خارجی دیگری نیز در ورود خسارت به زیان دیده دخالت دارند یا حتی عامل منحصر حادثه هستند. از آنجاکه بیمه‌گر مسئولیت حادثه ناشی از وسیله نقلیه را بیمه نموده، اصولاً نباید مسئولیتی بابت نقش سبب خارجی داشته باشد. باین‌حال وی مکلف به جبران خسارت زیان دیده گردیده و ایراد دخالت سبب خارجی (اعم از نقص راه یا عیب ذاتی وسیله نقلیه، نقش زیان دیده، حوادث غیرمترقبه) علیه زیان دیده قابل استناد نیست.

۴-۱. ایراد تقصیر شخص ثالث

با گسترش روزافزون استفاده از وسایل نقلیه، سلامت وسایل نقلیه و نیز ایمنی راه‌های به‌عنوان زیرساخت‌های اساسی هر کشوری اهمیت زیادی یافته‌اند. در این راستا ماده ۳ قانون حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو مصوب ۱۳۸۶، عرضه‌کننده وسایل نقلیه را مکلف به جبران کلیه خسارات وارده به مصرف‌کننده و اشخاص ثالث ناشی از نقص وسیله نقلیه دانسته است. به‌موجب تبصره ۳ ماده ۱۴ قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی مصوب ۱۳۸۹ نیز چنانچه مطابق نظر کارشناس تصادفات، نقص راه و نقص وسیله نقلیه، مؤثر در وقوع تصادف باشد، حسب مورد متصدیان ذی‌ربط مسئول جبران خسارت شناخته شده‌اند.

اگرچه طبق مواد فوق و نیز قواعد مسئولیت مدنی، اشخاصی که خسارت منتسب به آنان است، مکلف به جبران خسارت هستند، باین‌حال به‌موجب ماده ۱۶ قانون بیمه شخص ثالث، در فرضی که در وقوع حادثه، فعل یا ترک فعل اشخاص ثالث نیز علاوه بر نقش راننده مسبب حادثه، دخالت داشته یا به‌صورت انحصاری^۱، مؤثر باشد، بیمه‌گر مکلف به جبران تمام خسارات وارده به زیان دیده است، هرچند پس از پرداخت خسارت حق

۱. کاتوزیان و ایرانلو (۱۳۹۷: ۴۱۹) معتقدند اگر فعل ثالث، عامل انحصاری حادثه باشد بیمه تابعی از مسئولیت نیست و بیمه حوادث است.

بازیافت آن را به قائم‌مقامی، به نسبت درجه تقصیر شخص ثالث، از اشخاص اخیر دارد. به عبارت دیگر، ایراد بیمه‌گر به مسئولیت اشخاص ثالث در ورود خسارت، علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست.

در حقوق فرانسه به موجب ماده ۲ قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵ که با هدف بهبود وضعیت قربانیان حوادث رانندگی و تسریع در روند جبران خسارت وضع گردیده^۱، فعل شخص ثالث، نمی‌تواند توسط راننده یا دراختیاردارنده وسیله نقلیه (موتوری زمینی) علیه زیان‌دیدگان (که شامل رانندگان نیز می‌شود)، مورد استناد قرار گیرد. بنابر این ماده، فعل ثالث حتی در صورت غیرقابل پیش‌بینی، غیرقابل اجتناب و خارجی بودن علیه زیان‌دیده قابل استناد نیست. لذا چنانچه مسافر وسیله نقلیه در اثر ورود ناگهانی حیوان به جاده آسیب ببیند، بیمه‌گر نمی‌تواند علیه مسافر به فعل شخص ثالث (مسئول محافظت از حیوان) استناد کند بلکه می‌بایست از زیان‌دیده جبران خسارت نموده و سپس آن را از محافظ حیوان بازیافت کند (انجمن معلولین فرانسه، ۲۰۰۷: ۱۴).

شایسته است اشاره گردد که اگرچه در ماده ۱۶ قانون بیمه شخص ثالث ایران، به نقص راه، نقص یا فقدان علائم رانندگی یا تجهیزات مربوط به راه، عیب ذاتی وسیله نقلیه و ایجاد مانع توسط دستگاه‌های اجرایی یا هر شخص حقیقی یا حقوقی اشاره شده، لیکن این مصادیق تمثیلی بوده و هر اقدامی که منتسب به اشخاص ثالث بوده و در وقوع حادثه مؤثر باشد را دربرمی‌گیرد. بنابراین اگر دست‌فروشی در کنار خیابان، چرخ‌دستی خود را نادرست پارک نموده و مؤثر در وقوع تصادف باشد، بیمه‌گر مکلف به پرداخت تمام خسارت زیان‌دیده است و این بیمه‌گر است که به میزان نقش دست‌فروش، به قائم‌مقامی زیان‌دیده حق رجوع به وی را دارد.

1. Loi n° 85-677 du 5 juillet 1985 tendant à l'amélioration de la situation des victimes d'accidents de la circulation et à l'accélération des procédures d'indemnisation (Version consolidée au 14 janvier 2010).
2. Association des Paralysés de France

۴-۲. ایراد تقصیر خود زیان دیده

اگرچه به نظر می‌رسد که صرفاً ایرادات مربوط به رابطه بیمه‌گر و بیمه‌گذار، قابل استناد علیه زیان‌دیده نیست و ایرادات مربوط به رابطه مسبب حادثه و زیان‌دیده (مانند تقصیر زیان‌دیده) قابل استناد است؛ چه در غیر این صورت بیمه‌گر بیش از آنچه که مسبب حادثه مسئولیت دارد، از زیان‌دیده جبران خسارت می‌کند در حالی که تعهد وی گسترده‌تر از تعهد مسبب حادثه نیست (بنهمزا، ۲۰۱۷: ۲۶). با این حال، در قانون بیمه شخص ثالث، مسئولیت بیمه‌گر تابعی از مسئولیت دارنده وسیله نقلیه نیست و حتی در فرضی که تقصیر خود زیان‌دیده سبب تام یا یکی از اسباب دخیل در وقوع حادثه منتهی به خسارت جانی یا مالی باشد، اگرچه بر اساس «قاعده اقدام»، زیان‌دیده علیه خود اقدام نموده و دیگران را نباید مسئول جبران خسارت دانست ولی در حقوق فرانسه به موجب ماده ۳ قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵، خسارت وارده به زیان‌دیدگان وسایل نقلیه موتوری زمینی، به استثنای رانندگان وسایل مزبور، بدون آن‌که تقصیر زیان‌دیدگان در برابر آنان قابل استناد باشد، جبران می‌گردد مگر آن‌که تقصیر زیان‌دیده، تقصیر نابخشودنی^۱ و علت انحصاری حادثه باشد. البته تقصیر اخیر در صورتی که سن زیان‌دیده کمتر از ۱۶ سال یا بیشتر از ۷۰ سال باشد یا صرف نظر از سن، در زمان حادثه دچار ناتوانی دائمی یا معلولیت حداقل ۸۰ درصد باشد، قابل استناد نیست. باین‌همه عمد زیان‌دیده در ورود زیان به خود در هر حال قابل استناد است. با توجه به موارد ذیل، در حقوق ایران نیز تقصیر زیان‌دیده اصولاً در حوادث رانندگی قابلیت استناد ندارد.

۴-۲-۱. خسارت وارد به عابر پیاده

به موجب ماده ۲۶ قانون رسیدگی به تخلفات راهنمایی و رانندگی مصوب ۱۳۸۹، اگر عابر پیاده از محل‌های مجاز برای عبور عابر پیاده استفاده ننموده و با وسیله نقلیه در حال حرکت که رعایت کلیه مقررات را ننموده، تصادف کند، به‌رغم عدم مسئولیت راننده و

1. Faute inexcusable

اقدام زیان‌دیده علیه خود، بازهم بیمه‌گر مسئول پرداخت خسارت زیان‌دیده است. بدین ترتیب عدم تقصیر و عدم مسئولیت راننده و حتی تقصیر انحصاری زیان‌دیده علیه شخص اخیر قابل استناد نبوده و بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت اوست، بدون اینکه امکان بازیافت خسارت پرداختی را از شخصی داشته باشد. البته اقدام به خودکشی توسط زیان‌دیده طبق بند «ت» ماده ۱۷ قانون بیمه شخص ثالث از شمول تعهد بیمه‌گر خارج و قابل استناد است.

۴-۲-۲. خسارت مالی صاحبان دام و توقف‌کنندگان در آزادراه‌ها و خطوط راه‌آهن

طبق ماده ۴ قانون ایمنی راه‌ها و راه‌آهن مصوب ۱۳۴۹، «ورود و عبور عابران پیاده و انواع وسایل نقلیه و عبور دادن دام در شاهراه‌ها و نیز توقف وسایل نقلیه در خطوط عبور، ممنوع است». با وجود این وفق همان ماده، اگر حادثه‌ای به جهات مذکور اتفاق افتد، حتی اگر راننده مرتکب تقصیر نشده و مسئولیتی نداشته باشد، بیمه‌گر مکلف به پرداخت خسارت زیان‌دیده است. به نظر برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۳۶۰ و ۳۶۱)، با توجه به عموم این ماده که شامل حوادث راه‌آهن و نیز خسارت وارد به دام یا وسیله نقلیه متوقف در خطوط راه‌آهن هم می‌شود، توسط ماده ۲۶ قانون رسیدگی به تخلفات راهنمایی و رانندگی نسخ نشده است. چنان‌که ملاحظه می‌گردد، طبق ماده مذکور، ایراد موارد یادشده قابل استناد علیه زیان‌دیده مقصر نبوده و رافع مسئولیت بیمه‌گر نیست.

البته گفتنی است مفهوم تقصیر نابخشودنی زیان‌دیده در خصوص حوادث رانندگی، در قانون و در رویه قضایی از اعتبار حقوقی لازم برخوردار نگردیده است. در واقع آنچه شایسته است، دستیابی به جبران کامل خسارت است نه اینکه با جبران خسارت به افزایش دارایی‌های زیان‌دیده‌ای کمک شود که عمل وی «عامل انحصاری وقوع حادثه» بوده و علیه خود اقدام کرده است (بادینی و فروزان بروجنی، ۱۳۹۸: ۵۳). به علاوه وقتی تعهدات بیمه‌گر افزایش می‌یابد، او بر اساس محاسبات بیمه‌ای خود، نرخ حق بیمه را بالا می‌برد و بدین وسیله، جبران خسارت ناشی از تقصیر خود زیان‌دیده، نهایتاً بر دارندگان وسایل نقلیه دیگر تحمیل می‌گردد. بنابراین منصفانه است که حداقل تقصیر نابخشودنی زیان‌دیده علیه وی قابل استناد باشد.

۴-۳. ایراد حوادث غیر مترقبه

در ماده ۱ قانون بیمه شخص ثالث، سانحه ناشی از وسایل نقلیه بر اثر حوادث غیر مترقبه نیز حادثه تلقی و تحت پوشش بیمه شخص ثالث قرار گرفته است. از این رو اگر در اثر حوادثی مانند سیل، زلزله، طوفان از وسیله نقلیه دارای بیمه نامه خسارتی به دیگری وارد آید، به رغم فقدان تقصیر دارنده وسیله نقلیه، بیمه گر مکلف به جبران خسارت وارد شده است. به عبارت دیگر ایراد وقوع حادثه غیر مترقبه غیر قابل استناد بوده و بیمه گر را از مسئولیت مبرا نمی کند.

در حقوق فرانسه نیز به موجب ماده ۲ قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵، فورس ماژور از سوی راننده یا نگه دارنده وسیله نقلیه (زمینی موتوری) نمی تواند در برابر زیان دیدگان که شامل رانندگان نیز می گردد، مورد استناد قرار گیرد. این ماده فورس ماژور را حتی با وجود عناصر سه گانه سبب خارجی یعنی غیر قابل پیش بینی، غیر قابل اجتناب و خارجی بودن، در برابر تمامی زیان دیدگان بدون تمایز و نسبت به تمامی خسارت ها خواه جسمی خواه مادی، غیر قابل استناد اعلام می نماید (انجمن معلولین فرانسه، ۲۰۰۷: ۱۴).

در توجیه مسئولیت بیمه گر در حوادث غیر مترقبه، برخی (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷: ۳۵۰ و ۳۶۱) با توجه به مسئولیت بیمه گر به رغم عدم مسئولیت دارنده وسیله نقلیه، ماهیت مسئولیت بیمه گر را بیمه حوادث می دانند. برخی (بابائی، ۱۳۹۶: ۲۲۳) نیز با استناد به مسئولیت بیمه گر به پرداخت خسارت زیان دیدگان وسیله نقلیه در اثر قوه قاهره، شرط اساسی تکلیف بیمه ای به جبران خسارت را نقش وسیله نقلیه در حادثه منجر به خسارت دانسته حتی اگر حادثه به وسیله نقلیه منتسب نباشد. بنابراین در حوادث غیر مترقبه، صرف دخالت وسیله نقلیه در ورود خسارت ولو به صورت شیئی بی حرکت، برای تحقق مسئولیت بیمه گر در برابر زیان دیده کافی است.

۵. جمع‌بندی و پیشنهادها

در قانون بیمه شخص ثالث، ایرادات متعددی وارد است که استناد به آنها توسط بیمه‌گر علیه ثالث زیان‌دیده ممکن نیست. این ایرادات اعم است از ایرادات رابطه قراردادی بیمه‌گر و بیمه‌گذار یا ایرادات مسئولیت بیمه‌گذار در برابر زیان‌دیده و شامل مواردی همچون بطلان، عدم نفوذ یا فسخ قرارداد بیمه شخص ثالث، حدود و سقف تعهدات قرارداد یادشده، تخلف طرف مقابل، وجود قوه قاهره یا تقصیر زیان‌دیده یا شخص ثالث می‌شود. مصادیق متنوع یادشده، کاشف از قاعده‌ای است که به موجب آن در بیمه اجباری شخص ثالث باید اصل را بر استنادناپذیری ایرادات علیه اشخاص ثالث دانست. استنادناپذیری وضعیتی است که لزوم شناسایی و احترام به عناصر حقوقی همچون قرارداد را از میان برداشته و به اشخاص ثالث حق انکار یا نادیده گرفتن آن‌ها را می‌دهد. به موجب اصل استنادناپذیری ایرادات در بیمه شخص ثالث، به رغم وجود ایرادات در رابطه قراردادی بیمه‌گر و بیمه‌گذار یا مسئولیت بیمه‌گذار، بیمه‌گر نمی‌تواند به ایرادات یادشده در برابر زیان‌دیده استناد نموده و از مسئولیت جبران خسارت در برابر زیان‌دیده مبرا گردد. بدین ترتیب جبران خسارت زیان‌دیده تضمین گردیده و حمایت حداکثری از وی به عمل می‌آید. استنادناپذیری ایرادات در حقوق بیمه و به ویژه بیمه اجباری که با الهام از حقوق فرانسه در دیگر کشورها نیز دیده می‌شود، با استقرا در قانون بیمه شخص ثالث مصوب ۱۳۹۵ در حقوق ایران به عنوان یک قاعده قابل اصطیاد است و در موارد تردید می‌تواند به کار گرفته شود. شایسته است قانون‌گذار این قاعده اصطیادی را به عنوان یک اصل در قانون تصریح نماید.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابن جنید اسکافی، محمدبن احمد کاتب بغدادی. (۱۴۱۶). مجموعه فتاوی ابن جنید. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول.
- بابائی، ایرج. (۱۳۹۶). حقوق بیمه. تهران: انتشارات سمت، چاپ چهاردهم.
- بادینی، حسن و فروزان بروجنی، فرناز. (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی تقصیر نابخشودنی زیان دیدگان ممتاز در اثر حوادث رانندگی و کار. *تحقیقات حقوقی*، ۲۲(۸۵): ۶۰-۳۵.
- خدابخشی، عبدالله. (۱۳۹۷). حقوق بیمه و مسئولیت مدنی. تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم.
- رباطی، مهسا، محسنی، سعید و قبولی درافشان، سیدمحمد مهدی. (۱۳۹۶). «عدم قابلیت استناد بطلان در شرکت های تجاری». *مطالعات حقوقی شیراز*، ۹(۴): ۱۱۷-۱۴۰.
- رباطی، مهسا، محسنی، سعید و قبولی درافشان، سیدمحمد مهدی. (۱۳۹۹). قواعد عمومی استنادناپذیری در حقوق تجارت. *مطالعات حقوق تطبیقی*، ۱۱(۱): ۱۲۱-۹۹.
- رباطی، مهسا، محسنی، سعید و قبولی درافشان، سیدمحمد مهدی. (۱۳۹۹). واکاوی مفهوم استنادناپذیری و تمایز آن از مفاهیم مشابه. *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۰(۱): ۷۵-۵۷.
- صفایی، سیدحسین و رحیمی، حبیب الله. (۱۳۹۷). مسئولیت مدنی تطبیقی. تهران، شهر دانش، چاپ اول.
- عابدی، محمد و نادى، محمدتقی. (۱۳۹۹). مسئولیت مدنی و نظام جبران خسارت در حوادث رانندگی. تهران، شرکت سهامی انتشار، چاپ اول.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی. (۱۴۱۱). *تبصره المتعلمین فی احکام الدین*. تهران: مؤسسه چاپ و نشر وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- فراهانی، احمد و اسفندیارپور، محمدحسین. (۱۳۹۶). مسئولیت مدنی ناشی از حوادث وسایل نقلیه در پرتو قانون جدید بیمه اجباری مصوب ۱۳۹۵. *آموزه های حقوقی گواه*، ۳(۴): ۳۸-۵.
- کاتوزیان، ناصر و ایزانلو، محسن. (۱۳۹۷). الزام های خارج از قرارداد، جلد سوم. تهران: انتشارات گنج دانش، چاپ سوم.
- محقق حلی، جعفر بن حسن. (۱۴۱۸). *المختصر النافع فی فقه الإمامیه*، جلد دوم. قم: مؤسسه

المطبوعات الدینیة، چاپ ششم.

ملائکه پور شوشتری، سید محمدحسن. (۱۳۹۳). ماهیت و مبانی بیمه مسوولیت مدنی اجباری در

حقوق ایران. دانش و پژوهش حقوقی، ۳(۱): ۱۸۷-۲۰۰.

نجفی، محمدحسن. (۱۴۰۴). جواهرالکلام فی شرح شرائع الإسلام جلد چهل و دوم. بیروت:

دارإحیاء التراث العربی، چاپ هفتم.

Association des Paralysés de France. (2007). Les accidents de la circulation. available at:
http://vos-droits.apf.asso.fr/files/Notesjuridiques/NJ%20Accidents_circulation.pdf

Astrid, J. J. (2019). Nullité du contrat d'assurance automobile et opposabilité aux tiers victimes. *Actualités du droit*, available at: <https://www.actualitesdudroit.fr/browse/affaires/assurance/23251/nullite-du-contrat-d-assurance-automobile-et-opposabilite-aux-tiers-victimes>

Bakas-Tsirimonaki, S. (1985). Les principes généraux du droit hellénique de l'assurance. *Revue Internationale De Droit Compare*, 37(1): 69-106.

Balde, B. (2014). La faute intentionnelle ou dolosive dans le contrat d'assurance, mémoire de Master II, par direction de Didier Karajeski, Université de Toulouse 1.

Bartfeld, I. (1936). L'assurance obligatoire dans les transports publics automobiles de voyageurs et de marchandises. thèse pour le doctorat, Université de Paris, Faculté de droit.

Benhamza, Y. (2017). Le droit d'action directe du lésé contre l'assureur RC. Mémoire de maîtrise, par direction de Vincent Brulhart, Université de Lausanne.

BEUC. (2017). Consultation response on review of the motor insurance directive. available at: https://www.beuc.eu/publications/beuc-x-2017-149_review_of_the_motor_insurance_directive.pdf

Bigot, R. (2019). Portée de la nullité édictée par l'article L. 113-8 du code des assurances: un revirement attend. *dalloz-actualité*, available at: <https://www.dalloz-actualite.fr/flash/portee-de-nullite-edictee-par-l-article-l-113-8-du-code-des-assurances-un-revirement-attendu#.XnkIYgzZPY>

Bigot, R. (2020). L'inopposabilité confirmée de la nullité à la victime: à bon assureur, salut! *dalloz-actualité*, available at: <https://www.dalloz-actualite.fr/flash/l-inopposabilite-confirmee-de-nullite-victime-bon-assureur-salut#.XnkOQ4gzZPY>

Code Civile du Québec 1991 (Date d'entrée en vigueur 1994-01-01).

Code des assurances (version consolidée au 12 février 2020).

Confederation Suiss. (2016). Révision de la loi fédérale sur le contrat d'assurance

- (LCA). *Rapport explicatif relatif au projet mis en consultation*, available at: https://www.admin.ch/ch/f/gg/pc/documents/2754/LCA_Rapport-expl_fr.pdf
- Cour de cassation, Chambre civile 2, arrêt du 16 janvier 2020, n°46, available at: <https://www.dalloz-actualite.fr/sites/dalloz-actualite.fr/files/resources/2020/01/18-23.381.pdf>
- Cour de cassation, Chambre civile 2, arrêt du 29 août 2019, N° 18-14.768, available at: <https://www.dalloz-actualite.fr/sites/dalloz-actualite.fr/files/resources/2019/09/fl1209vt1814768.pdf>
- Cour de cassation, chambre criminelle, 27 juin 2017, N° 15-86794**, available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechJuriJudi&idTexte=JURITEXT000035075039&fastReqId=165354167&fastPos=1>
- Cros, R. (1938). *La Victime d'un dommage en face de l'assureur de responsabilité*. Thèse Pour le Doctorat, Université de Montpellier.
- Delplanque, X. & Heligon, G. (2016). *L'action directe contre les P&I clubs*. *Delplanque (Avocats au Barreau de Paris)*, available at: http://www.bvz-abdm.be/sites/default/files/action_directe_contre_les_pi_clubs.pdf
- De Page, H. (1975). *L'obligation abstraite en droit interne et en droit comparé*. Bruxelles: Bruylant.
- Faure, M. G. (2006). Economic criteria for compulsory insurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 31(1): 149-168.
- Fitoussi, V. (2016). *Contrat d'assurance auto: Exclusion de garantie et délits routiers*. *Légavox.fr*, available at: <https://www.legavox.fr/blog/maitre-vanessa-fitoussi/contrat-assurance-auto-exclusion-garantie-21504.htm>
- Flour, J. Aubert, J. L. (1999). *Les obligation, T.3: Le rapport d'obligation*, Armand Colin.
- Guérard-Kerhulu, A. (1997). *L'affirmation de l'action directe en assurance de responsabilité*. *Revue de Droit de l'Université de Sherbrooke*, 27(1-2): 171-306.
- Jung, P. (2017). *La nullité d'un contrat d'assurance automobile ne paraît plus opposable à la victime d'un accident de la circulation*”, *Ngo Jung & Partners*, available at: <https://www.njpartners.com/wp-content/uploads/2017/11/Nullite%20dun%20contrat%20dassurance%20automobile%20par%20Pierre%20Jung.pdf>
- Loi du 21 novembre 1989 relative à l'assurance obligatoire de la responsabilité en matière de véhicules automoteurs (Version en vigueur à partir du 1er juin 2019).

- Loi n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises (Version en vigueur au 22 mars 2020).
- Loi n° 85-677 du 5 juillet 1985 tendant à l'amélioration de la situation des victimes d'accidents de la circulation et à l'accélération des procédures d'indemnisation (Version consolidée au 14 janvier 2010).
- Loi du 4 avril 2014 relative aux assurances de Belgique (mise à jour au 30-10-2020).
- Mazeaud, H., Chabas, F., Mazeaud, L. & Mazeaud, J. (1950). *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile*. 4ème éd., Paris, Montchrestien.
- OECD. (2003). *Policy Issues in Insurance*, N°5: Insurance and Expanding Systemic Risks, OECD Publishing.
- Ryn, J. V. (1963). Le droit propre de la victime d'un accident d'automobile contre l'assureur de la personne responsable. *Revue Critique de Jurisprudence Belge*, 313-328.
- Schulz, R. (2009). L'intervention de l'assureur au procès pénal: Contribution à l'étude de l'action civile. Thèse de doctorat, Université Nancy 2, Faculté de Droit Français.
- Terré, F., Simler, P., Lequette, Y. & Chénéde, F. (1996). *Droit civil: Les obligations*. 6ème éd., Paris, Dalloz.